

Кицак Т.Г.,

канд. екон. наук, доцент,
kizak1@ukr.net

Коваленко І.Ф.,

канд. екон. наук, доцент,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Кицак Т.Г.,

канд. экон. наук, доцент,

Коваленко І.Ф.,

канд. экон. наук, доцент,
кафедра управления персоналом и экономики труда
ГВУЗ «Киевський національний економічний університет
имени Вадима Гетьмана»

Kitsak T.G.,

PhD in Economics, Docent,

Kovalenko I.F.,

PhD in Economics, Docent,
Associate professor
of Personnel Management and Labour Economics Department,
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ
МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ
СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ
НОВОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ
В УСЛОВИЯХ СИСТЕМНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ
И ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

**NATIONAL IDEA AS THE FOUNDATION OF NEW
FORMATION MODELS OF ECONOMIC DEVELOPMENT
OF UKRAINE IN SYSTEM CONDITIONS TRANSFORMATION
AND GLOBALIZATION**

У статті розглянуто необхідність визначення перспектив розвитку України в умовах глибинних соціально-економічних змін і пошуку нової моделі соціально-економічного розвитку, яка синтезує глобальне бачення світу з істиною гуманістичними цілями та новою екологічною культурою і яка має за основу національну ідею зі «знаннево-іноваційною компонентою», що дозволить їй зайняти гідне місце у глобальній економічній системі, забезпечити соціально-економічний прогрес, подолати найскладніші економіко-екологічні проблеми і соціальні суперечності та задовольнити матеріальні і духовні потреби як нинішніх, так і майбутніх поколінь.

В статье рассмотрена необходимость определения перспектив развития Украины в условиях глубинных социально-экономических изменений и поиска новой модели

социально-экономического развития, которая синтезирует глобальное видение мира с истинно гуманистическими целями и новой экологической культурой и, которая имеет основу национальную идею с «знаниевую-инновационной компонентой», что позволит ей занять достойное место в глобальной экономической системе, обеспечить социально-экономический прогресс, преодолеть сложные экономико-экологические проблемы и социальные вопреки ости и удовлетворить материальные и духовные потребности как нынешних, так и будущих поколений.

The article considers the necessity of determining the prospects of Ukraine's development in the context of deep socio-economic changes and the search for a new model of socio-economic development that synthesizes the global vision of the world with truly humanistic goals and a new ecological culture, and which is based on a national idea with a «knowledge-innovation» Component, which will allow it to take a worthy place in the global economic system, to ensure socio-economic progress, to overcome the most difficult economic and environmental problems and social disputes spine and satisfy the material and spiritual needs of both current and future generations. The purpose of the article is to summarize the current realities of the development of the national model of the transition economy of Ukraine and to justify the necessity of constructing a fundamentally different model of socio-economic development, more promising, more humane, which synthesizes the global vision of the world with truly humanistic values and a new ecological culture, which should be based, First of all, on its national idea and «know-how-innovative component», which will enable it to take a worthy place in the global economic system. Therefore, developing its own model, it is necessary to clearly assess the real socio-economic status, predict the problems for the future perspective and outline the specific tasks for the priority of solving socio-economic problems. And also one must take into account the fact that the period of restructuring has provoked large-scale systemic crises — economic, social, ideological, moral and psychological.

Ключові слова. Трансформація, глобалізація, лібералізація, економічні системи, національна модель економічного розвитку, національна ідея, знання економіка.

Ключевые слова. Трансформация, глобализация, либерализация, экономические системы, национальная модель экономического развития, национальная идея, экономика знаний.

Keywords. Transformation, globalization, liberalization, economic systems, national model of economic development, national idea, knowledge economy.

Вступ. Необхідність усвідомлення в цілому та осмислення стратегічного бачення перспектив розвитку України в епоху глобальних змін на основі узагальнення теорії та практики соціально-економічного розвитку країн світу є надзвичайно актуальним завданням. Без сумніву, нагальність, складність і дискусійність зазначеного завдання вимагають як ревізії усталених підходів, так і подальших наукових пошуків, що стоять за «кадром» глобальних змін і викликів майбутнього. Як писав один із найтитлованиших соціологів світу американський учений О. Тоффлер, йдеться не просто про «радикальні зміни», а про «повну трансформацію», про ситуацію, коли «змінюється все».

Маємо констатувати, що сьогодні ми зіткнулися із серйозною проблемою розуміння світу, в якому ми живемо, і не можемо усвідомити нові реальності певним обмеженням кругозору. З одного боку, ми є свідками трансформативної сили процесу економічної глобалізації, яка відкриває нові можливості економічного зростання, а з іншого — економічна глобалізація у її нинішньому форматі не долає, а ще більше посилює асиметрію розвитку країн світового співтовариства та збільшує гіпертрофовану залежність економічно відсталих країн від держав так званого «золотого мільярда» — глобальних гравців світового господарства. В цьому контексті не можна не погодитися з російськими фахівцями, які зазначають, що «ідея глобалізації ... є лише лукаво завуальованою настановою західного світу, що «реально очолюється олігархами, на підко-

рення всієї планети і можливість експлуатувати більшу частину людства у своїх інтересах найвигіднішим для себе способом. Для реалізації цих цілей олігархи укладають таємні союзи, утворюючи певною мірою «братство», що претендує на роль вершителя долі країн і народів планети» [1, с. 116]. Співзвучною зазначеному підходу є думка Дж. Стігліца, що глобалізація принесла найбільші вигоди тим країнам, які взяли свою долю у власні руки та усвідомили важливу роль держави в соціально-економічному розвитку замість того, щоб покладатися на саморегульований ринок, який породжує значні проблеми [2, с. 285].

На сьогодні загальноновизнаним є асиметричний розподіл вигід глобалізації та односторонні переваги, які отримують розвинені країни у процесі лібералізації зовнішньоекономічної діяльності країн, що розвиваються, і перехідних економік, у тому числі — переваги в міжнародній торгівлі, у використанні міжнародних фінансових ресурсів, залученні висококваліфікованої та дешевої робочої сили внаслідок міжнародної міграції працівників і так званої «втечі мізків», привласненні технологічної ренти на основі поглиблення «цифрового бар'єру» між лідерами та аутсайдерами інформаційного суспільства, тощо.

Підтвердженням цих думок є те, що на промислово розвинені країни, у яких проживає 19 % населення планети, припадає сьогодні більше 70 % глобальної торгівлі, 60 % прямих іноземних інвестицій і більше ніж 90 % користувачів Інтернетом. Обсяг сучасного світового ринку наукомісткої продукції досягнув 2,5 трлн дол. Частка США на цьому ринку перевищує 36 %, Японії — 30 % [3, с. 18]. За останні 20 років частка створеного у світі багатства, яким володіють 20 % найбагатшого населення планети («золотий мільярд»), зросла з 70 % до 82,7 %, тоді як частка, якою володіють 20 % найбідніших, знизилась з 2,3 % до 1,4 %. Якщо в 1973 р. розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами визначався співвідношенням 1 : 44, то вже на початку XXI ст. цей розрив збільшився до 1 : 72 [4, с. 294].

Отже, цілком слушний висновок М. Кастельса, згідно з яким глобальна економіка характеризується фундаментальною асиметрією країн за рівнем їхньої інтеграції, конкурентним потенціалом і часткою вигід від економічного зростання [5, с. 117].

Водночас деякі вчені доводять, що глобалізація призведе до виникнення багатополярного, хаотичного світу, без централізованого управління та жорсткого набору ідеологічних і культурних преференцій (М. Уотер).

Як зазначає В. Марцинкевич, «на переломі тисячоліть важко назвати країну, яка б не знаходилась у стані переходу, адаптації до нових глобальних викликів» [6, с. 55]. Розвинені суспільства еволюціонують до нової економічної системи постіндустріалізму (економіки знань, інформаційного суспільства). Транзитивні економіки здійснюють перехід від адміністративно-командної системи до соціально орієнтованої ринкової економіки. Водночас соціально-економічні перетворення в будь-якій країні завжди пов'язані з теоретичним і практичним вибором і реалізацією національної моделі соціально-економічного розвитку.

Яке майбутнє чекає Україну в XXI ст., буде залежати, перш за все, від співвідношення сил, які виступають за збереження і проти соціальної нерівності й зубожіння. Як свідчить світовий досвід, у пошуках нової моделі економічного розвитку людство може піти шляхом збереження нинішньої ієрархії, експлуатації та поляризації, що може виявитися набагато гірше історичного капіталізму,

або побудови альтернативної моделі, яка буде «відносно де-мократичною і відносно егалітарною» [7, с. 57].

Незважаючи на дискусії та критичні висловлювання у середовищі політиків і науковців і численні декларативні наміри, Україна поки що не визначилася зі стратегічним баченням перспектив власного розвитку, не досягла суспільної згоди з приводу напрямів і цілей глибоких соціально-економічних змін. Відсутня єдина цілісна концепція, яка б системно описувала трансформацію національної економічної системи, бракує достатнього наукового інструментарію теоретичної інтерпретації та практичного запровадження системних перетворень, не розроблена державна стратегія економічних реформ. Усе більше актуалізується потреба в переході від фрагментарних досліджень, що мають переважно прикладний характер, до глибокого економіко-філософського осмислення, синтезу та фундаментальних узагальнень природи та механізмів реалізації внутрішньо системних змін, висвітлення впливу глобалізації та євроцентризму на економічний розвиток та економічну безпеку суспільства, обґрунтування національної моделі трансформації, здатної забезпечити перехід на траєкторію стійкого інноваційно-інвестиційного зростання та гармонійну інтеграцію України в глобальний економічний простір. І, як стверджує А. Гальчинський, «важливо розуміти, що багато процесів, які видаються сьогодні деструктивними, насправді несуть на собі перспективні засади. Така логіка становлення нового, філософія прогресу, які, до речі, повною мірою стосуються й нас» [8].

Отже, науково-практичне обґрунтування й ефективна реалізація моделі реального соціально-економічного прогресу має стати стратегічним напрямом соціально-економічної науки і політики української держави на сучасному етапі розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення сучасних реалій розвитку національної моделі перехідної економіки України та обґрунтування необхідності побудови принципово іншої моделі соціально-економічного розвитку, перспективнішої, гуманнішої, що синтезує глобальне бачення світу з істиною гуманістичними цінностями та новою екологічною культурою і, яка має спиратися, насамперед, на свою національну ідею та «знаннево-інноваційну компоненту», що дозволить їй посісти гідне місце у глобальній економічній системі.

Результати дослідження. Варто зазначити, що нинішня економіка нашої країни — це розвалена економіка. Катастрофічне падіння обсягів виробництва, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, масштабне безробіття, «параліч» платіжно-розрахункової системи і криза банківської ліквідності, скорочення імпорту й експорту, зменшення доходів бюджету та валютних надходжень при значному нагромадженні зовнішньої та внутрішньої заборгованості, істотне зниження реальних доходів і рівня життя населення свідчить, що спроба пов'язати існуючу модель економіки України лише з чистими ринковими відносинами в їх неоліберальній обгортці є теоретично невірним і історично безперспективним. Адже лібералізм в економіці, що проповідується з кінця минулого століття як панацея від усіх негараздів, поки що залишає за собою «понівечені» надії і сподівання народів тих країн, що розвиваються, і країн, що взяли курс на ринкову економіку. Рекомендуючи урядам країн третього світу та перехідним економікам реалізувати політику «структурної адаптації», «вашингтонського консенсусу», «шокової терапії» з метою їхньої прискореної інтеграції

у світову економіку, інституціоналізовану навколо набору уніфікованих «правил гри» (усунення державного регулювання економіки; прискорена приватизація; перехід до відкритої економіки; ліберальне ціноутворення; пріоритетність макроекономічної стабілізації й фінансове стиснення грошової маси як основи приборкання інфляції; ставка на зовнішні позики як головний фактор економічного зростання), високорозвинені країни реалізують власні інтереси та вигоди, ігноруючи можливі негативні соціально-економічні наслідки цих дій. Загальновідомі випадки, в тому числі і в Україні, коли виконання рекомендацій Світового банку, Міжнародного валютного фонду дестабілізувало макроекономічну ситуацію у трансформаційних економіках, породжуючи кризові ситуації та перешкоди структурному оздоровленню національних господарських комплексів.

Так, тільки протягом перших дев'яти років незалежності ВВП України знизився майже на 60 %. Цей спад удвічі перевершив глибину падіння економіки США в роки Великої депресії. До чергового Дня Незалежності в 2015 р. реальний ВВП в Україні становив лише 65 % ВВП УРСР напередодні розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік [9, с. 142]. За даними Світового банку, це — найгірший результат у світі за останні 24 роки(!). Зі 166 країн, що оприлюднили повну статистику ВВП за 1991—2014 рр., він знизився тільки в п'яти державах світу — Україна (–35 %), Молдова — (–29 %). Грузія — (–15,4 %), Зімбабве — (–2,3 %) і Центральна Африканська Республіка (–0,94 %). ВВП решти країн зріс. Наприклад, у Китаї — у десять разів [10]. Від пережитого шоку українська економіка ані кількісно, ані якісно так і не одужала. Як слушно підмітив професор С. Кораблін, економічні горизонти України повернулися від доби космічних програм до часів примітивної хімії та сільського господарства. Її, так названий, «перехід» у постіндустріальний світ не зміг забезпечити ні «колишні» зарплати, ні зайнятість працівників, ні науковий прорив у сфері нових технологій. Технологічний занепад подарував Україні не просто сировинну економіку, а й затухаючий економічний розвиток. За доби незалежності її вага у світовому виробництві зменшилась у чотири-п'ять разів. Сьогодні частка української економіки ледве сягає 0,08 % світового ВВП, що майже в дев'ять разів менше частки України в глобальній армії праці (0,7) [10].

З втратою потужної радянської технологічної бази Україна перетворилася на сировинний придаток західних країн, в які вона експортує сталь, пшеницю, азотні добрива, соняшник, ліс тощо. У цих умовах власники сировини багатіють, а більшість населення України бідніє.

Наведені дані переконливо ілюструють глибину падіння народного господарства України внаслідок «радикальних економічних реформ» під егідою Світового банку та Міжнародного Валютного Фонду. Адже курс, запропонований Світовим банком і МВФ, на приватизацію державних підприємств нібито з метою підвищення їх ефективності та приходу на зміну «червоним директорам» ефективних власників по суті вилася в розграбування за допомогою «вилучення» загальнодержавної власності, створеної працею кількох поколінь радянських людей. У результаті приватизація та збагачення для одних стали депривацією і зубожінням для інших з трагічними наслідками для останніх, які стали жертвами «соціального виключення» в результаті «прихватизації» народного господарства країни. Практично більшість новоявлених «ефективних власників» в Україні, якими стали олігархічні клани, були зацікавлені не в підвищенні

конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на глобальному ринку, а в збагаченні «тут і зараз». Український олігархічний капітал захоплює все, що погано лежить, що можна привласнити за малі гроші завдяки зв'язкам із владою, яка забезпечує відсутність тендерів і конкуренції. Наприклад, чого тільки нема в бізнес-імперії Рената Ахметова! І металургія, і енергетика, і фінанси, і страхування, і медіа, і телекомунікації, і нерухомість, і гірничі машини, і виробництво глини, і автозаправки, і роздрібна торгівля, і навіть пивоваріння. У його руках 70 % теплової електроенергії, 100 % експорту електроенергії, 66 % видобутку енергетичного вугілля. Десяток олігархічних кланів володіє 80 % вітчизняної економіки. Українські олігархи лише за два роки вивели в офшори 53,5 млрд дол. США — це річний бюджет України [11]. І в цьому сенсі неможливо не погодитися із твердженням Ю. Кіндзерського, що «великий бізнес у владній оболонці грішми і адміністративними можливостями держави задовольняє виключно свої інтереси, далекі від інтересів і потреб суспільства. Проблеми останнього влада вирішує лише у тій мірі, яка необхідна, щоб убезпечити свій бізнес від суспільного хаосу й внутрішніх соціальних контактів» [12, с. 128].

Більше того, внаслідок такої «реформаторської» діяльності наша країна знову повернулася до технічного укладу «вугілля і сталі», тоді, коли провідні західні держави широко використовують інформаційно-комунікаційні технології і переходять до нового, шостого технологічного укладу на базі біотехнологій, нанотехнологій, штучного інтелекту тощо. Таким чином, Україна замість обіцяного їй успішного входження у глобальний економічний простір була витіснена на периферію світового капіталістичного розвитку з трагічними наслідками — примітивізація структури економіки; деградація багатьох галузей, зокрема, обробної промисловості; масове «вимивання» наукомістких робочих місць; зниження престижу праці й управління; зниження рівня соціальної активності й зростання трудової апатії; деградація базових соціальних інститутів — освіти та виховання, охорони здоров'я, захисту старшого покоління, материнства, духовно культурної та спортивної сфери життя; мутація морально-духовних цінностей; небувале зубожіння трудового народу. Останній у наш час змушений вести завзяту повсякденну боротьбу за виживання в умовах жорстокої економії засобів і сил, необхідних для задоволення первинних потреб людини.

Слід зазначити, що проблема бідності населення як у окремій країні, так і в цілому у світі є складовою глобальних викликів, які постали перед людством за умов глобалізації. Але бідність у багатих і бідних країнах суттєво різниться. В Україні глибина і масштаби нерівності, бідності, прірва між багатством і бідністю у найширшому розумінні її сутності, є набагато значнішими та складнішими в розв'язанні, аніж у розвинутих країнах світу і навіть у світовому вимірі взагалі. Якщо в країнах Європейського Союзу статки 10 % найбідніших відрізняються у 5—8 разів, то в Україні співвідношення за статками між 10 % багатими і бідними відрізняється у 29 разів [13]. За масштабами бідності Україна входить у трійку найбідніших країн Європи.

Динаміка зубожіння населення України впродовж останніх 26 років проведення так званих «радикальних економічних реформ» доводить, що «багатство, яке накопичується у верхніх прошарках суспільства, відверто не бажає «просочуватися вниз» і робити інших людей багатішими, щасливішими або впевнені-

шими і оптимістичними щодо свого власного майбутнього та майбутнього своїх дітей...» [14, с. 12].

Надмірна економічно необгрунтована диференціація населення за рівнем доходів, за рівнем володіння власністю, за рівнем споживання і нагромадження, за доступом до базових соціальних послуг спричиняє не просто соціальне незадоволення, а провокує руйнацію моральних цінностей, корупцію і криміналізацію суспільства, стає на заваді розвитку економіки й демократизації. Тим паче, що з роками ситуація в країні все більше погіршувалася у зв'язку зі зростаючим розривом між рівнем і способом життя малої частини багатих і величезної маси бідняків. За існуючої у країні полярності, а тим більше, коли вона неймовірно надмірна, маємо не лише скруту в багатьох родинах, а й пригніченість духу, зневіреність у майбутньому, розчарування, апатію, настрої утриманства, тривогу і депресію. До того ж непомірний розрив у доходах калічить дух і психіку як багатих, так і бідних, що не сприяє досягненню соціальної злагоди, згуртованості та консолідації суспільства. Чекати в такій ситуації не те що підйому — просто сумлінного ставлення до праці — даремно. У результаті в Україні все більшого поширення набуває соціальна апатія, правовий нігілізм, роз'єдненість, обособленність, озлобленість і агресивність, лицемірство, ненаситність і корисність, збайдужілість, розгубленість і страх, недовіра не тільки до бізнесу і влади але й один до одного. В результаті українське суспільство втратило такі поняття, як совість, гідність, патріотизм, честь, соціальна відповідальність; залишається без усталених традицій, ідеології, з розірваним історичним і культурним зв'язком з минулим; усе більше втрачає здатність подолати морально-духовний бар'єр на шляху пошуку моделі реального соціально-економічного прогресу. Тому подальше сповідування моделі вільного ринку, тим більше у спотворених формі та змісту, як це має місце в Україні, з тотальною корупцією і тіншовим бізнесом, практично позбавляє Україну шансів вийти з нинішньої кризи. Це дає підстави стверджувати, що в Україні склалася модель економічного розвитку, яка не спроможна сьогодні забезпечувати гармонізацію інтересів абсолютної більшості суб'єктів соціально-трудових відносин, стійкої взаємодії між цими суб'єктами з приводу соціальної діяльності, спрямованої на поліпшення умов життя, забезпечення безпеки і розвитку суб'єктів.

В таких умовах в Україні виникла гостра необхідність у розробці нової моделі економічного розвитку, що дозволить посісти їй гідне місце у глобальній економічній системі. Безумовно, вихід країни з сучасної системної кризи потребує не тільки якнайшвидшого припинення війни на сході країни, а й термінового відмовлення від нинішньої неоліберальної парадигми розвитку і вибору країною принципово іншої моделі соціально-економічного розвитку, більш перспективної, більш гуманної. Не викликає сумніву в сучасних реаліях, що ця стратегія має спиратися, насамперед, на свою національну ідею та «знаннево-інноваційну компоненту» [15, с. 225].

Проблеми вивчення національних моделей перехідної економіки привертають зростаючу увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, переконаних у тому, що «національна модель розвитку належить до переліку економічних понять, найбільш затребуваних у наші дні» [16, с. 16]. Слід також врахувати, що сучасні проблеми переважної більшості держав транзитивного типу пов'язані з тим, що «суспільне проектування» і великомасштабні соціальні експерименти

ігнорують духовні начала та культурно-цивілізаційні основи суспільства. Однак ігнорування особливостями національно-історичного розвитку та нав'язування країні уніфікованого варіанта трансформації «виглядає з практичного погляду як елемент нехтування уроками найсучаснішої історії, а з теоретичного — як оперування абстрактними конструкціями, що вживаються в живу тканину суспільства, а тому ним не сприймаються» [17, с. 32].

У цьому сенсі слід погодитися з відомим російським дослідником В. Черковцем, який вважає, що «для теорії та практики перехідного періоду вплив національної специфіки ...має бути об'єктивно сильнішим, а тому і значимість цієї специфіки — вищою». При цьому дослідник звертає увагу на те, що:

- реформи, які проводяться за уніфікованими зразками, містять небезпеку втілення моделі, не конгруентної до національних умов;

- сама модель переходу потребує спеціальних заходів, спрямованих на злам старої системи та утвердження нової, розробка та прийняття юридичних законів, які скасовують старий правовий режим і вводять новий, що передбачає відбір, збереження і навіть відновлення національно-специфічних структур, форм, елементів;

- оскільки перехід від одного типу економічних відносин до інших не здійснюється автоматично, без участі людей і соціальних сил, у ході змагання принципів нової та старої систем має місце протиборство національних і глобальних інтересів, яке породжує проблему входження перехідних економік у глобальний простір» [18, с. 94—95].

Отже, домінуючу позицію серед факторів формування нової моделі соціально-економічного розвитку, як України, так і інших країн світу, займає, перш за все, національна ідея. Саме це відзначає відомий економіст, професор А. Гальчинський: «низька ефективність проведених владою реформ визначається, окрім усього іншого, відсутністю в них національного начала, українського колеса... Українське колесо в стратегії — це те, чого нам весь час бракує» [19].

Національна ідея — це, по суті своїй, ідеологія розвитку нації і держави. У нас немає власної офіційної ідеології, і якщо ми хочемо успішно розбудувати нашу державу — має бути об'єднуюча ідея, спільна духовна основа, яку широко сповідуватиме більшість інтелігенції, яку розумітиме і сприйматиме більшість населення. Українська національна ідея виплекана кращими синами і дочками України: Григорієм Сковородою, Тарасом Шевченком, Лесею Українкою, Іваном Франком і нерозривно пов'язана з ідеєю соціальної справедливості. Вона є глобальною, всеохоплюючою і реалізується через національні інтереси у внутрішній і зовнішній політиці нашої держави. Це і стратегія розвитку держави, і політична програма й економічна політика, це єдність духовності й моральності на основі менталітету народу. В основі національної ідеї лежить постійне зростання добробуту нації, забезпечення і збереження умов розвитку майбутнього покоління на основі своєї державності, економічної самодостатності, культури, мови, духовності, освіченості.

Національна ідея має стати основою настанови національної свідомості на: гармонійний розвиток людини, зв'язок її з природою, рідною землею, турботою про здоров'я, навколишнє середовище, державну підтримку всіх форм власності, на родинний принцип успадкування, колективний спосіб праці на землі, заборону продажу землі іноземцям, обмеження зовнішніх боргів, аби не втратити

найвищу цінність — Україну, як спільну Батьківщину всіх громадян, що проживають на її території, соборність, збереження і непорушність кордонів, захист територіальної цілісності держави; духовну та культурну цілісність, самобутність, єдність духовності і моралі, що не заперечують прогресивних надбань інших націй; родину — основний осередок суспільства, що разом з державою відповідає за виховання здорового молодого покоління.

Без сумніву, в Україні повинна бути тільки українська модель економічного розвитку. Не європейська, американська, японська, а тільки українська, якщо Україна ставить завдання звернути зі шляху неоліберальної моделі економіки на шлях створення якісно нової моделі національної соціально орієнтованої економіки. Адже кожна країна, маючи свої уявлення про соціальну справедливість, ментальність і традиції, формує власну соціально-економічну політику, яка притаманна лише їй, а тому скопіювати Україні якусь із вже існуючих моделей, як найкращу, неможливо. Необхідно сформувати власну національну модель соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу, вибираючи із інших найкращий досвід і пристосовувати поетапно до власної економіки. В її основі — це досягнення високої якості і безпеки для кожної конкретної людини, сім'ї, для всіх верств населення на основі побудови конкурентоспроможного гуманістичного суспільства, що забезпечує рівні можливості для самореалізації особистості, базові соціальні гарантії і життєво важливі інтереси всіх прогресивних категорій населення; добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні і стабільні відносини, мінімізацію соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції.

Утім, як і будь-яке суспільне явище, модель соціально-економічного розвитку конкретної країни формується під впливом низки факторів: політичного устрою, рівня економічного розвитку, традицій, історико-культурного контексту, геополітичних обставин, низки інших, не менш значучих, детермінантів розвитку.

Тому, розробляючи власну модель, необхідно чітко оцінити реальний соціально-економічний стан, спрогнозувати проблеми на майбутню перспективу та накреслити конкретні завдання за пріоритетністю вирішення соціально-економічних проблем. Потрібно також враховувати і те, що період перебудови спровокував масштабні системні кризи — економічну, соціальну, ідеологічну, моральну та психологічну. Наслідком цих криз стало духовне розчарування, що спровокувало атмосферу безвиході у більшості населення країни. Більше того, духовно-моральні чинники розвитку суспільства продовжують втрачати своє значення та свою вагу для більшості пересічних громадян України. Внаслідок цього виникла апатія як до економічного, політичного та соціального життя країни.

Отже, цілком очевидно, що формування нової моделі соціально-економічного розвитку має включити такі атрибути [20, с. 13]:

- широке державне втручання регуляторного характеру в соціально-економічні процеси, формування соціально відповідальних політичних інститутів;
- соціальна спрямованість економічної політики, соціалізація державного бюджету;
- наявність і функціонування інститутів громадянського суспільства;
- рівні можливості для всіх громадян у реалізації своїх прав;

- наявність систем державних соціальних трансфертів, соціального захисту, соціального забезпечення, соціального страхування;
- проведення активної політики держави на ринку праці;
- сприяння держави розвитку системи соціального партнерства;
- розвиток демократії та правової держави;
- доступність соціальної підтримки для всіх категорій держави.

Важливим чинником побудови нової моделі економічного розвитку країни виступає «знаннєво-інноваційна компонента». У зв'язку з цим формування моделі економічного розвитку, заснованої на знаннях, постає важливим викликом для подальшого розвитку України як конкурентоспроможної держави, створюючи передумови її переходу на вищу сходинку свого розвитку — від індустріальної економіки до «економіки знань», або «економіки, що заснована на знаннях».

Узагальнюючи основні риси нової економіки (економіки знань) А. Колот викремлює такі [21, с. 13—14]:

- перетворення знань, інтелекту на провідний ресурс економічного розвитку та головне багатство суспільства;
- розширення можливостей економічного зростання на основі використання новітньої інформації;
- переважання в структурі економіки сфери послуг, розширення сектору «виробництва людини», пов'язаного з формуванням і розвитком людського капіталу;
- віртуалізація економіки, що пов'язане з функціонуванням глобальної інформаційної мережі, глобального електронного ринку товарів і послуг;
- утвердження інноваційного багатства нової економіки, в якій пріоритетного значення набуває творча, креативна діяльність людини;
- індивідуалізація особистості і суспільства;
- перехід від вертикально інтегрованих структур до мережних організацій, поширення принципів рівноправності та співробітництва, домінування останніх над принципами конкуренції та ієрархії;
- участь у глобальних мережних комунікаціях як умова «конкурентного виживання», розвиток конкуренції мереж.

Концепція знаннєвої економіки, насамперед, передбачає перехід від «споживацької економіки» (економіки націленої на екстенсивну експлуатацію природних факторів виробництва в погоні за максимізацією прибутку) до «економіки дару» (заснованій на прагненні задоволення людських потреб не завдаючи шкоди природі, сприяючи її відтворенню). Проблеми становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях розглядаються в публікаціях вітчизняних учених А. Колота, Д. Лук'яненка, В. Семиноженка, А. Гальчинського, М. Геєця та інших, які стверджують, що знаннєва економіка базується на нових знаннях, що мають інформаційну основу і втілюються в інноваціях, які визначаються як домінуюча компонента стратегії модернізації економіки України, вказують не лише на доцільність формування економіки знань в Україні, але й визначають шляхи її розвитку, розглядають питання пошуку нової парадигми соціально-економічного розвитку, а також причини та фактори, які впливають на становлення економіки знань. У той же час Ю. Бажал акцентує увагу на декларативності «інноваційного вектору економічного зростання в Україні», що зумовлюють необхідність активізації процесу щодо запровадження діючих заходів для сти-

мулювання прогресивної структурної перебудови економіки та проведення сфер освіти, науки, інноваційної діяльності в Україні [22, с. 223].

Висновки. Розробляючи модель соціально-економічного розвитку національної економіки України, вітчизняні науковці визначають основні умови та накреслили конкретні завдання за пріоритетністю вирішення соціально-економічних проблем. Серед них:

- активизація інноваційного розвитку економіки на основі інтенсивного прирощення людського капіталу;
- розвиток державно-приватного партнерства у соціальній сфері за провідної ролі держави у формуванні соціальної політики;
- формування суспільства високої якості, що передбачає, перш за все, стабільне зростання якості самої особистості, якості сім'ї та якості населення;
- формування високоякісної трудової та підприємницької діяльності, яка має проявитися у стабільному зростанні трудового потенціалу, якості праці, якості трудового середовища, якості інфраструктури праці;
- забезпечення продуктивної зайнятості населення, що обумовлює необхідність створення високопродуктивних робочих місць з умовами праці, що забезпечують збереження працездатності працюючих протягом всієї трудової діяльності; підвищення територіальної і професійної мобільності трудових ресурсів; створення умов для ефективного використання кваліфікованих кадрів; розвиток ефективно, орієнтованої на кінцеві результати інфраструктури ринку праці;
- створення високоякісної і доступної соціальної інфраструктури, що передбачає, перш за все, формування системи соціальних інфраструктурних інститутів, відповідаючих потребам сучасного суспільства; інтенсивний розвиток транспортних і інформаційних комунікацій, освіти і других інститутів розвитку здібностей людей, а також інститутів дозвілля та вільного часу;
- високоякісне навколишнє середовище, що передбачає подолання або суттєве пом'якшення негативного впливу природно-кліматичних умов на життєдіяльність людей; розробку технологічних систем захисту від несприятливого природно-кліматичного впливу; реалізацію програм економічного росту без нанесення шкоди природним ресурсам; обов'язкове збереження їх для майбутніх поколінь;
- забезпечення високого рівня матеріального достатку за рахунок знань і праці для свого власного благополуччя, а також сім'ї і суспільства; подолання абсолютної бідності; скорочення надмірної економічної і соціальної нерівності між багатими і бідними;
- поява нових соціальних технологій, які радикально змінюють зміст і характер надання соціальних послуг.

В аспекті цих завдань особливо актуальним для України є відродження морально-духовних цінностей. Адже у сучасному світі детермінанти конкурентоспроможності країн світу зміщують в бік етичних, духовно-моральних орієнтирів, оскільки саме вони служать фактором розвитку, на відміну від матеріально-утилітарних цінностей, які призводять до соціальної та культурної деградації [23, с.154]. І в цьому сенсі неможливо не погодитися із твердженням А.М. Колота, що «необхідно по-новому, з висоти ХХІ століття оцінити, усвідомити як першорядну духовну, моральну іпостась, її особливу роль, специфіку; як фундаментальну якість і цінність, якої не мають інші живі істоти» [24, с. 27].

І далі «є всі підстави стверджувати, що духовність, моральність набувають такого значення в забезпеченні стійкої економічної і соціальної динаміки, що морально-духовні цінності можемо розглядати як рушійну силу розвитку, не менш значущу, ніж матеріальні фактори» [25, с. 28]. Отже «маємо наполегливо переконувати соціум у тому, що настає епоха етичної економіки, в якій на передній план виходять довіра, моральність, особиста відповідальність за створення умов для стійкого розвитку. Задіяння потенціалу позаекономічних чинників є тією ланкою, яка може подолати найглибшу кризу сучасності» [26, с. 19]. У цьому впевнений і один з найвидатніших філософів сучасності Е. Тоффлер, який пише: «Соціальний лад, в якому моральні й естетичні норми, політика та навколишнє середовище деградує, не є прогресивним, яким би багатим або технічно витонченим він не був» [27, с. 475].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що основи нового, справедливого світоустрою будуть формуватися передусім у сфері морально-світоглядних трансформацій, у процесі яких провідну роль відіграватимуть світоглядні, етичні, психологічні, моральні та духовні цінності. Нагальною необхідністю наразі є відновлення в системі цінностей трудової етики, бережливості, заощадливості, раціональної поведінки, як важливих складових формування успішних громадян і суспільства. А для цього необхідно по іншому мислити, необхідний здоровий глузд і рішучість прозріти, необхідно знайти креативні, нелінійні способи подолання тих труднощів і проблем, які самі собі створили.

Водночас маємо констатувати, що на шляху побудови нової національної моделі економічного розвитку України існує низка суттєвих перешкод. Найбільш значущими із них є такі:

- Україна тривалий час охоплена глибокою і гострою соціально-економічною кризою, яка вразила не лише економіку, а й усі соціальні та політичні інститути одночасно;

- набуло небачених масштабів злиття влади і власності, приватизація влади і держави великим капіталом;

- в Україні сформувалась украй поляризована соціальна структура, відбулося недопустиме для цивілізованих країн майнове розшарування населення;

- суттєвою перешкодою на шляху переходу України до нової національної моделі економічного розвитку є поширена в Україні корупція, переваання корпоративних інтересів і настроїв, зрощення підприємництва з азартними структурами;

- значна частка «тіньової» економіки, яка не сприяє розвитку соціалізації ринку праці та формуванню умов гідної праці;

- значне розширення гетта маргінальної зайнятості з винагородою за працю, яка не забезпечує гідні умови праці;

- дефіцит нових сучасних конкурентоспроможних робочих місць;

- низька роль професійних спілок і громадських організацій щодо контролю за реалізацією прав і гарантій громадян;

- неготовність соціуму до глобальних змін і мутація морально-духовних цінностей.

Змушені констатувати, що сучасне українське суспільство — це суспільство без усталених традицій, ідеології, з розірваним історичним і культурним зв'язком з минулим. На думку англійського вченого Е. Гідденса, з якою важко не по-

годитися, для сучасного суспільства характерним є зростання дезорієнтованості людей, джерелом якої є розрив спадковості в системі розвитку соціуму, а також соціальних і культурних традицій [28, с. 132]. Значною мірою втратили актуальність такі поняття, як совість, гідність, патріотизм, честь, відповідальність. Стає все очевиднішим, що нині відбувається занурення країни в безодню ажіотажної споживчої моделі, пов'язаної з гонкою за новими і новими благами, з непомірним марнотратством ресурсів, духовним спустошенням і з гіпертрофією культу задоволень, а ще — у руйнуванні життєзмістовних орієнтирів.

Література

1. Глобализация мирового хозяйства и место России // Отв. ред. В.П. Колесов. — М.: Экономический факультет МГУ, 2000.
2. *Стиглиц Дж. Ю.* Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. и прим. Г.Г. Пирогова. — М.: Мысль, 2003.
3. *Кучков Р., Савка А.* Мировое хозяйство и тенденции интеграции // Экономист. — 2005. — № 7.
4. *Гражевська Н. І.* Економічні системи епохи глобальних змін. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
5. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. — М.: ГУ ВШЭ, 2000.
6. *Марцинкевич В.* Национальная модель социально-экономического развития // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — №1.
7. Есть ли будущее у капитализма? Сб. статей И. Валлерстайна, Р. Коллинза, М. Манна, Г. Дерлугяна, К. Калхуна / пер. с англ. под ред. Г. Дерлугяна. — М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. — 320с.
8. *Гальчинський А.* : «Кінець Євроцентризму: що далі» // Дзеркало тижня. — №8(304). — 4-10 березня 2017.
9. *Арсеєнко А., Толстих Н.* Колапс «Транзистологічних» ілюзій у сучасному українському суспільстві / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін // Зб. наук. праць. Вип. 2 (16). — К., 2015. — С. 141—156.
10. *Кораблин С.* Велика депресія. Україна [Електронний ресурс] / Сергей Кораблин. — Режим доступа: <http://gozeta.zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina.html>.
11. *Дем'янчук І.* Особливості національної олігархономії / І. Дем'янчук // Україна молода. — 2013. — № 66.
12. *Киндзерський Ю.* Деформация института собственности в Украине и проблемы формирования эффективного собственника в неэффективном государстве / Ю. Киндзерский // Вопросы экономики. — 2010. — № 7. — С. 123—129.
13. Геономічні сценарії розвитку і Україна: монографія / [М.З. Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін.]. — К.: Академія, 2010. — 265 с.
14. *Бауман З.* Идет ли богатство на пользу всем прочим? / Зигмунт Бауман; пер. с англ. Н. Эдельмана. — М.: Изд-во института Гайдара, 2015. — 112 с.
15. *Геєць В.М.* Інноваційні перспективи України // В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
16. *Марцинкевич В.* Современные тенденции воспроизводственного процесса в США // Мировая экономика и международные отношения. — 2005. №1. — С. 55—65.
17. *Пороховський А.А.* О российской модели рыночной экономики // Вест. Моск. ун-та. — Сер. 6. Экономика. — 2005. — № 6 — С. 27—40.

18. Черковец В. О диалектике и векторе движения переходной российской экономики. // Рос. Экон. журн. — 2004. — № 5—6. — С. 83—103.
19. Гальчинський А. Українське колесо в стратегії — це те, чого нам весь час бракує // Дзеркало тижня. — № 41(237). — 31 жовтня — 4 листопада 2015.
20. Колот А.М., Герасименко О.О. // Соціальна держава: генезис і перспективи розвитку // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. / [голова редкол. А.М. Колот]. — 2017. № 1(13). — С. 13.
21. Колот А.М., Кравчук О.І. Людина і нова економіка: діалектика розвитку // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. / [голова редкол. А.М. Колот]. 2015. № 1(9). — С. 8—29.
22. Бажал Ю.М. Знаннєва економіка — економіка конкурентоспроможності / в кн.: Інформаційне суспільство. Шлях України. — К.: Бібліотека інформаційно-го суспільства. — 2004. — С. 219—224.
23. Батієва О. Актуалізація ціннісного підходу в дослідженнях глобального государства / О. Батісова // Соціальна економіка. — 2012. — № 1. — С. 151—157.
24. Колот А.М. Наука про працю і соціально-трудові відносини: становлення, початки теоретико-методологічного оновлення // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. — Спец. вип. Праця в ХХІ столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. — Т. 1. — К.: КНЕУ, 2012. — 660 с.
25. Колот А.М. Розвиток наук про працю та соціально-трудові відносини на засадах міждисциплінарності // Соціально-трудові відносини: теорія і практика: зб. наук. пр. / [голова редкол. А.М. Колот]. — 2014. — № 1(7). — С. 7—26.
26. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 1999. — С. 475.
27. Задорожний Г. Ценностная конкурентоспособность как новая стадия международной конкуренции / Г. Задорожний, А. Москвина // Соціальна економіка: Науковий журнал. № 1. — Харківський нац. Ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. — С. 106—133.
28. Giddens A. The Consequences OF Modernity / Anthony Gambridge: Polity Press, 1990. Ibid.
29. Колот А.М. Асиметрії розвитку соціально-трудової сфери: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / А.М. Колот // Україна: аспекти праці. — 2011. — № 8. — С. 3—11.
30. Колот А.М. Економіка та організація виробництва: підручник / [А. М. Колот, Г.В. Герасимчук та інші]; за наук. ред. д-ра екон. наук. проф. А.М. Колота. — К.: Знання, 2007. — 678 с.

References

1. Kolesov, V.P. (2000), Globalizacija mirovogo hozjajstva i mesto Rossii [Globalization of the world economy and the place of Russia], MGU, Moskva, Rossija.
2. Stiglic Dzh. Ju. (2003), Globalizacija: trevozhnye tendencii [Globalization: disturbing trends], Translated by G.G.Pirogova, Moscow, Russia.
3. Kuchkov R., Savka A. (2005), «World economy and integration trends», Ekonomist, no.7, pp. 34—47.
4. Grazhevs'ka N. I., (2008), Ekonomichni sy'stemy' epoxy' global'ny'x zmin [Economic systems of the era of global change], Znannya, Kyiv, Ukrayina.
5. Kastel's M., (2000), Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura [Information era: economy, society and culture], VSE, Moscow, Russia.
6. Marcinkevich V., (2001), «National model of social and economic development», Myrovaya ekonomika y mezhdunarodnie otnoshenya, no.1, p. 14.
7. Vallerstajn, I. and Kollinz, R., Mann, M., Derlugjan, G. (2015), Est' li budushhee u kapitalizma? [Is there a future for capitalism?], Translated by G.Derlugjana, Moscow, Russia.

8. Gal'chy'ns'ky'j A., (2017), «End of Eurocentrism: what's next», *Dzerkalo ty'zhnya*. no.8, p. 4.
9. Arseyenko A., Tolsty'x N., (2017), «The collapse of «Transistological» illusions in contemporary Ukrainian society «, *Ukrayins'ke suspil'stvo: monitory'ng social'ny'x zmin*. no.2(16), pp. 145-146.
10. News of the economy (2016), «Great depression Ukraine», available at: <http://gozeta.Zn.Ua/macrolevel/velikaya—depressiya—ukraina—html> (Accessed 14 May 2017).
11. Dem'yanchuk I., (2013), «Features of the national oligarchy», *Ukrayina moloda* no.66, pp. 14.
12. Kindzers'kij Ju., (2010), «The deformation of the property institute in Ukraine and the problem of the formation of an effective owner in an inefficient state», *Voprosy ekonomiki*. no.7, pp. 123—129.
13. Zgurovs'ky'j, M.Z., Paxomov, Yu.M., Filipenko, A.S. (2010), *Geokonomiczni scenariyi rozvy'tku i Ukrayina* [Geo-economic scenarios of development and Ukraine], Akademiya, Kyiv, Ukrayina.
14. Bauman, Z. (2015), *Idet li bogatstvo na pol'zu vsem prochim?* [Is wealth good for everyone else?], Translated by N. Jedel'mana, Moskow, Russia.
15. Geyecz, V.M., Semy'nozhe-nko, V.P., (2006), *Innovacijni perspekty'vy' Ukrayiny'* [Innovative prospects of Ukraine], Konstanta, Xarkiv, Ukrayina.
16. Marcinkevich, V. (2005), «Current trends in the reproduction process in the US», *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, no.1, pp. 55-65.
17. Porohovs'kij, A.A. (2005), «On the Russian model of market economy «, *Ekonomika*. no.6, pp. 27—40.
18. Cherkovec, V. (2004), «On the Dialectics and the Vector of the Transition of the Russian Economy «, *Ros. Ekon. Zhurn.* no.5, pp. 83—103.
19. Gal'chy'ns'ky'j, A. (2015), «The Ukrainian wheel in the strategy is something that we are lacking all the time «, *Dzerkalo ty'zhnya*. no.41(237), pp. 3—4.
20. Kolot, A.M., and Gerasy'menko, O.O. (2017), «Social state: genesis and prospects of development», *Social'no-trudovi vidnosy'ny': teoriya ta prakty.* no.1(13), p.13.
21. Kolot, A.M., and Kravchuk, O.I. (2015), «Man and new economy: the dialectic of development « *Social'no-trudovi vidnosy'ny': teoriya ta prakty.* no.1(9), pp. 8—29.
22. Bazhal, Yu.M. (2004), *Znannyeva ekonomika — ekonomika konkurentospromozhnosti* [Knowledge economy — the economy of competitiveness], Biblioteka informacijnogo suspil'stva, Kyiv, Ukrayina.
23. Batiyeva, O. (2012), «Actualization of the value approach in researches of the global state «, *Social'na ekonomika*. no.1, pp. 151—157.
24. Kolot, A.M. (2012), «The science of labor and social and labor relations: the formation, the beginning of theoretical and methodological update», *Formuvannya ry'nkovoyi ekonomiky*. no.1, pp. 15-18.
25. Kolot, A.M. (2014), «Development of labor sciences and socio-labor relations on the basis of interdisciplinary «, *Social'no-trudovi vidnosy'ny': teoriya i praktyka*. no.1(7), pp. 7—26.
26. Toffler, Je. (1999), *Tret'ja volna* [The Third Wave], AST, Moskow, Russia.
27. Zadorozhnij, G. (2010), «Value competitiveness as a new stage of international competition «, *Social'na ekonomika*. no.1, pp. 106—133.
28. Giddens A. *The Consequences OF Modernity* / Anthony Gambridge: Polity Press, 1990. Ibid.
29. Kolot, A.M. (2011). «Asymmetries in the development of the social and labor sphere: foreign experience and domestic realities», *Ukrayina: aspekty' praci*, no. 8., pp. 3-11.
30. Kolot, A.M. (2011), *Ekonomika ta orhanizatsiya vyrobnytstva* [Economics and organization of production], Znannja, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.06.17 р.